

HANKALA KULTTUURI-IDENTITEETTI

Monikulttuurisen toiseuden diskurssit nuorten aikuisten kirjoituksissa

Mira Yli-Saari
Kandidaatintutkielma
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

TIIVISTELMÄ

HANKALA KULTTUURI-IDENTITEETTI

Monikulttuurisen toiseuden diskurssit nuorten aikuisten kirjoituksissa

Mira Yli-Saari

Kandidaatintutkielma

Sosiologia

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2023

Ohjaaja: Päivi Pirkkalainen

Sivumäärä: 37

Tässä työssä tutkin sitä, miten monikulttuuriset aikuiset puhuvat identiteetistään ja kokemuksistaan sekä kulttuuriseen kuuluvuuteen liittyvistä ristiriidoista.

Pyrkimyksenäni on selvittää, millaisena toiseuden kokemus näyttäytyy monikulttuuristen suomalaisten arjessa, ja viitekehystenäni on toiseuden tutkimus. Tutkielmassani yhdistelen monikulttuurisuuden, toiseuden ja kokemuksellisen identiteetin teorioita ja sovellan näiden teorioiden keskeisiä käsitteitä. Tutkielman aineistona ovat vapaamuotoiset kirjoitukset, joissa monikulttuuriset aikuiset kertovat arkisista kokemuksistaan ja pohdinnoistaan. Arkiset kokemukset yhdistyvät laajempaan monikulttuurisuuden yhteiskunnalliseen keskusteluun ja erityisesti suomalaisen yhteiskunnan kontekstiin.

Aiemmat diskurssintutkimukset monikulttuurisesta toiseudesta ovat pääosin keskittyneet niihin puhetapoihin, joita valtaväestö tai instituutiot ovat pitäneet yllä esimerkiksi mediassa ja keskustelupalstoilla. Tämän tutkielman tulokset antavat puolestaan tietoa siitä, millaisia käsitteellistämisen tapoja toiseutettu monikulttuurinen vähemmistö käyttää. Olen jaotellut tekemäni analyysin perusteella kolme sellaista diskurssia, joiden piirteitä esiintyy laajasti käsittelemässäni aineistossa. Erittelemäni diskurssit ovat aktiivisen toiseuttamisen, kaksisuuntaisen toiseuden ja muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssit. Näillä kolmella diskurssilla kuvataan monikulttuurisen toiseuden diskurssin eri puolia, ja diskurssit havainnollistavat sitä, miten käsityksiä toiseudesta rakennetaan suomalaisten monikulttuuristen aikuisten toimesta.

Avainsanat:

Monikulttuurisuus, toiseus, kulttuuri-identiteetti, kulttuurienvälisyys, diskurssianalyysi, arjen tutkimus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEORIA.....	4
	2.1 Monikulttuurisuuden monet määritelmät	4
	2.2 Toiseuden teoria ja toiseustutkimus.....	7
	2.3 Monikulttuurisuuden kokemuksellisuus ja arkinen toiseus	10
3	AINEISTO JA MENETELMÄ	13
	3.1 Kokemukset aineistona	13
	3.2 Diskurssianalyysi menetelmänä	15
4	TULOKSET	18
	4.1 Aktiivisen toiseuttamisen diskurssi	18
	4.2 Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssi	22
	4.3 Muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssi	26
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	30
	LÄHTEET	34

1 JOHDANTO

Suomi on ja on aina ollut monikulttuurinen yhteiskunta, mutta Suomen monikulttuurisuuskehitys on saanut lisää julkista ja poliittista huomiota edellisten vuosikymmenten aikana (Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 16–17). Suomessa on joitakin suuria kulttuurivähemmistöjä, joilla on vakiintunut asema yhteiskunnassa. Tämän lisäksi pienempien kulttuurivähemmistöjen määrä ja kulttuurien sekoittuminen ovat lisääntyneet 1990-luvulta alkaen. (Saukkonen & Pyykkönen 2015.) Monikulttuurisuuteen liittyvä julkinen keskustelu ulottuu nykyään laajasti eri osa-alueille, kuten koulutukseen, työhön ja toimeentuloon sekä kulttuuriperinteeseen. Ajankohtaiset poliittiset monikulttuurisuuskysymykset käsittelevät niin vähemmistöjen mahdollisuuksia, oikeuksia kuin velvollisuuksiakin. Aiheen tutkimustarve perustuu tuoreen tutkimuksen mahdollisuuteen tarkastella yhteiskuntaa monikulttuurisuuden nykyisestä tilasta käsin.

Tämä tutkielma sijoittuu monikulttuurisuuden arkisen ulottuvuuden tutkimukseen, ja tarjoaa kokemuksellisen näkökulman Suomen monikulttuurisuusympäristöön. Tutkielman avulla saadaan ymmärrystä erontekojen käytännöistä ja monikulttuurisen identiteetin sosiaalisesta rakentumisesta. Aineistona toimivat vastaukset avoimeen kirjoittajakutsuun, jolla haettiin vapaamuotoisia omakohtaisia tekstejä monikulttuurisiksi identifioituvien nuorten aikuisten kokemuksista ja identiteetistä. Analyysissäni tutkin kirjoituksissa esiintyviä diskursseja. Erittelemällä teksteille yhteisiä diskursseja pääsen tarkastelemaan puhetta monikulttuurisesta toiseudesta: ulkopuolisuudesta, kuuluvuudesta ja kuulumattomuudesta.

Monikulttuurisuus ei ole tässä tutkielmassa tarkoin määritelty kategoria, vaan yksilöllinen kulttuuri-identiteettiin liittyvä kokemus (Hall 2019b, 75–79).

Monikulttuuristen ihmisten taustat ovat erilaisia, ja yhteisenä nimittäjänä on yleensä pidetty useamman kulttuurin rinnakkaisuutta. Monikulttuurisuudelle on tyypillistä, että kulttuurien piirteet sekoittuvat ja eri kulttuurit saavat vaikutteita toisistaan. Monikulttuurisuuden ilmiön tutkimista on menneinä vuosikymmeninä tehty valtaväestön näkökulmasta. Tätä on sittemmin kritisoitu, koska yksipuolinen näkökulma on vahvistanut olemassa olevia valtarakenteita (Wise & Velayutham 2009, 2). On aiheellista kiinnittää enemmän huomiota monikulttuuristen omiin kokemuksiin sen sijaan, että monikulttuurisuutta tarkasteltaisiin ”ulkopuolelta” tai ”ylhäältä alas”. Näin ollen kokemuspohjaista aineistoa hyödyntämällä pyrin tuottamaan uutta tietoa monikulttuurisuuden kokemuksista.

Tämän tutkielman tutkimuskohteena on monikulttuurinen toiseus. Toiseus kuvaa hierarkkista suhdetta ”ensimmäisen” ja ”toisen” välillä (Löytty 2005; Said 1978). Perinteisesti toiseustutkimus on liittynyt ihmisryhmien välisiin suhteisiin, vähemmistöihin, valtakulttuuriin ja yhteiskunnan rakenteisiin (Said 1978; Collins 1986; Raittila 2004). Toiseuden käyttäminen tutkimuksen keskeisenä teoreettisena käsitteenä kytkee monikulttuurisuuden sosiaaliseen ja rakenteelliseen ulottuvuuteen. Tutkielmassa saadaan tietoa siitä, ketkä ovat monikulttuurisille ”toisille” ”ensimmäisiä”, ja millaisissa käytännöissä toiseus rakentuu.

Tutkimuskysymykseni on, miten monikulttuuriset aikuiset kuvailevat identiteettiään ja kokemuksiaan sekä kulttuuriseen kuuluvuuteen liittyviä ristiriitoja, ja millaisena toiseuden kokemus näyttäytyy tämän perusteella monikulttuuristen suomalaisten arjessa. Tarkastelen, miten puhe toiseudesta rakentuu ja miten monikulttuurista identiteettiä käsitteellistetään osana koettua toiseutta. Tutkin monikulttuurisuutta sosiaalisesta näkökulmasta, ja tutkielmani kiinnittyy arjen mikrososiologiaan ja Stuart Hallin (1990) teoriaan identiteetin interaktiivisesta muodostumisesta. Käytäntöjen ja vuorovaikutuksen tason kautta monikulttuurisuuden tutkimuksessa päästään konkreettisempiin tuloksiin kuin

toteamukseen siitä, että kyseessä on sosiaalinen ilmiö. Mikrotason tutkimuksessa voidaan sen sijaan keskittyä siihen, miten merkitykset muodostuvat. (Semi, Colombo, Camozzi ja Frisina 2009, 69–72.)

Seuraavaksi avaan tarkemmin käyttämiäni teorioita ja käsitteitä sekä aihepiiristä aiemmin tehtyä tutkimusta. Kerron, mitä monikulttuurisuus ja toiseus ovat, ja millaisina ne ymmärretään tässä tutkielmassa. Sen jälkeen kerron käyttämästäni aineistosta ja menetelmästä ja niiden suhteista tutkimuskysymykseeni. Menetelmäni avulla olen eritellyt aineistosta kolme monikulttuurisen toiseuden diskurssia, joita käsittelen yksitellen tulososioni alaluvuissa. Lopuksi kerron analyysin avulla tekemistäni johtopäätöksistä ja vedän yhteen tutkielman tuloksia.

2 TEORIA

2.1 Monikulttuurisuuden monet määritelmät

Monikulttuurisuuden määrittelemisen ei ole helppoa, sillä monikulttuurisuudella on useita tasoja ja kielisidonnaisia merkityseroja (Huttunen ym. 2005, 20–21; Saukkonen 2012, 119–120). Monikulttuurisuudella tarkoitetaan eri konteksteissa eri asioita, joten on tärkeää määritellä, missä merkityksessä käsitettä käytetään. Monikulttuurisuudessa on kyse kulttuurisesta moninaisuudesta, johon viitataan toisinaan myös diversiteetin, kulttuurien välisyyden, kulttuurisen pluralismin ja multikulturalismin käsitteillä (Saukkonen 2012, 118–120; Saukkonen & Pyykkönen 2015, 376–378). Eri termit ovat osittain päällekkäisiä ja niitä käytetään sekaisin, mutta joissain tapauksissa tietty termi on vakiintunut nimenomaan tietyssä kontekstissa käytettäväksi. Tässä tutkielmassa käytän monikulttuurisuuden käsitettä ja siksi avaan seuraavaksi sekä termin käytön että siihen olennaisesti liittyvän monikulttuurisuuspolitiikan kehitystä.

Suomessa puhutaan useimmin monikulttuurisuudesta ja englanninkielinen termi "multiculturalism" kääntyykin tutkimuskirjallisuudessa useimmiten monikulttuurisuudeksi. Toisaalta "monikulttuurisuus" käsitteen merkitykseen sisältyy moninaisuus, johon on viitattu englannin kielen "cultural diversity" ilmaisulla (Wong 2008). Termien eroja löytyy siinä, ymmärretäänkö eri kulttuurit erillisinä ja sekoittumattomina vai sekoittuvina ja yhtenäistä kokonaisuutta

muodostavina. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa monikulttuurisuus on esiintynyt perinteisesti kulttuuri-, maahanmuutto- tai kotouttamispolitiikan aihepiirien yhteydessä (Wong 2008; Gozdecka, Ercan & Kmak 2014; Winter 2015). Tällöin monikulttuurisuus on viitannut yhteiskunnan koostumukseen eikä yksilölliseen kulttuuri-identiteettiin, kuten ensisijaisesti tässä tutkielmassa. Yhteiskunnan ja yksilön monikulttuurisuus eivät ole kuitenkaan erotettavissa toisistaan, sillä monikulttuurisuuden yhteiskunnallinenkin kehitys on lähtöisin yksilöiden yhteistoiminnasta (Hall 2019c, 167–173).

Monikulttuurisuuden katsotaan syntyneen Kanadassa osana 1970-luvun kulttuuripolitiikkaa, jossa tavoitteeksi kirjattiin vähemmistöjen integraatio yhteiskuntaan. Kanadassa monikulttuurisuuspolitiikka on ollut menestyksestä ja laajasti kannatettua. Kanadan monikulttuurisuusdiskurssi koki 1990-luvulla liberalistisen muutoksen, kun puhe monikulttuurisuudesta siirtyi yhteisöjen oikeuksista yhä enemmän yksilön ominaisuuksiin. Vuosituhannen vaihtumisen jälkeen kehitys on jatkunut polarisoituvaa suuntaan ja toiseuden diskurssi on yleistynyt. Oleellista Kanadan politiikassa on ollut myös eronteko Yhdysvaltojen sulatusuunipolitiikkaan, mikä voi selittää kulttuurierojen korostamisen ideaalin. (Winter 2015.)

Toinen monikulttuurisuuden edelläkävijä on ollut Kanadan monikulttuurisuusmallista oppia ottanut Australia. Myös Euroopassa samankaltaista mallia on hyödynnetty muun muassa Alankomaissa, Iso-Britanniassa ja Ruotsissa (Saukkonen 2012, 118; Gozdecka ym. 2014), ja monikulttuurisuus vakiintui osaksi länsimaista hallintoa ja tutkimusta vähitellen 1900-luvun lopulla (Saukkonen & Pyykkönen 2015, 379–381). Sittemmin 2000-luvulla varsinkin Euroopassa koettiin nationalismin uutta nousua ja monikulttuurisuuspolitiikka otti takapakkia. Syinä monikulttuurisuuskritiikin kasvuun ja maahanmuuttopolitiikan muuttuneeseen suuntaan pidetään muun muassa 2000-luvun paljon julkisuutta saaneita terrori-iskuja. (Wong 2008; Gozdecka ym. 2014; Winter 2015.)

Monikulttuurisuuden kehitystä arvioivassa tutkimuksessa on käytetty post-multikulturalismin käsitettä. Tällä viitataan ensisijaisesti monikulttuurisuuden politiikkaan ja siihen, miten politiikka on epäonnistunut tai luonut uusia ongelmia (Wong 2008). Kyse on vähintään siitä, että monikulttuurisuuspolitiikan merkitys on muuttunut verrattuna siihen, mitä monikulttuurisuus oli 1980- ja 1990-luvuilla, kun poliittisia linjauksia luotiin monissa länsimaissa. Dorota A. Gozdeckan, Selen A. Ercanin ja Magdalena Kmakin (2014) mukaan julkisen keskustelun fokus on siirtynyt kulttuurista sukupuolten tasa-arvoon, uskontoon ja turvallisuuteen, ja kehitys on mahdollistanut uusien rasismien muotojen synnyn. Post-multikulturalismi painottaa siirtymää monikulttuurisuuden uuteen aikaan, joka vaatii myös uusia poliittisia ratkaisuja (Gozdecka ym. 2014).

Pasi Saukkonen (2012) on tehnyt suomen kielessä eron multikulturalismin ja monikulttuurisuuden välille. Hänen mukaansa multikulturalismi viittaa kulttuuripolitiikkaan ja esimerkiksi integraation toteuttamiseen poliittisin keinoin. Monikulttuurisuus tarkoittaa puolestaan normatiivisempaa kulttuurista monimuotoisuutta ottamatta kantaa poliittisiin linjoihin. Tässä tutkielmassa ymmärrän monikulttuurisuuden käsitteen suomalaisessa monikulttuurisuustutkimuksessa, kuten Saukkosen (2012) artikkelissa, esiintyvän määritelmän mukaisesti. Monikulttuurisuus on siis ensisijaisesti kuvaileva ja asiantilasta kertova termi, jolloin voidaan sanoa esimerkiksi, että Suomi on (ja on aina ollut) monikulttuurinen yhteiskunta, koska Suomessa ei ole vain yhtä kulttuuria (Huttunen ym. 2005, 16).

Monikulttuurisuutta on tarpeen tarkastella osana tiettyä aluetta tai yhteiskuntaa, jotta alueiden erityispiirteet voidaan ottaa mahdollisimman hyvin huomioon (Huttunen ym. 2005, 21–22). Kansallinen kulttuuripolitiikka asettaa raamit kunkin yhteisön monikulttuurisuusympäristölle, ja eroja löytyy esimerkiksi siinä, harjoitetaanko yhteiskunnassa eri kulttuureja yhteen sulattavaa vai toisistaan erottelevaa politiikkaa. Tämän lisäksi yhteiskuntien sisällä tilanne vaihtelee huomattavasti alueittain ja erot kaupunkien ja maaseutujen välillä ovat suuret (Radford 2016).

Tämän tutkielman kontekstina suomalainen monikulttuurisuusympäristö omaa yhtymäkohtia pitkän aikavälin eurooppalaiseen kehitykseen. Suomessa maahanmuutto- ja kulttuuripolitiikan lainsäädäntöä laadittiin etenkin 1990-luvulla vähemmistöjen oikeuksia huomioivammaksi, mutta tilanne on muuttunut paljon edellisten vuosikymmenten aikana (Saukkonen & Pyykkönen 2015, 391–394). On syytä arvioida nykyistä monikulttuurisuusympäristöä ottaen huomioon poliittiset käänneet, kuten maahanmuuttokriittistä lähestymistapaa ajavan Perussuomalaisten vakiintuneen puoluepoliittisen aseman (Pyrhönen 2015, 162). Toisaalta suomalainen kulttuuripolitiikka ei ole yksiselitteisesti kulttuureja erottelevaksi tai sulauttavaksi eikä Suomella ole yhtenäistä linjaa sen suhteen, millaista monikulttuurisuutta tavoitellaan. Suomen erityispiirteitä ovat myös ruotsinkielisten ja saamelaisten vähemmistöoikeuksien pitkät perinteet. (Saukkonen 2012, 121–123.) Tämän tutkielman tuloksia tulkitessa otetaan huomioon nämä suomalaisen monikulttuurisuuden erityispiirteet.

2.2 Toiseuden teoria ja toiseustutkimus

Toiseuden käsitteellä voidaan tarkastella yksilöiden positioita suhteessa laajempaan kokonaisuuteen, kuten yhteisöön tai yhteiskuntaan. Käsitettä on sovellettu monilla eri tieteenaloilla ja siksi sille annetut merkitykset ovat kontekstisidonnaisia. Toiseus yhdistyy etenkin kolonialismin kontekstissa tehtyyn etnisyyden ja kulttuurin tutkimukseen, mutta sittemmin toiseuden tutkimuskenttä on laajentunut eri vähemmistöryhmien kokemusten tarkasteluun (Löytty 2005, 163). Toiseutta on käsitelty esimerkiksi sukupuolta, uskontoa ja seksuaalisuutta sekä eri ominaisuuksien risteyskohtia tutkittaessa (Löytty 2005, 163; Beaman 2017, 17). Tutkimuskohteena toiseus kiinnittyy yksilöllisiin kokemuksiin ja arjen tilanteiden kautta muodostuneeseen identiteettiin (Wise & Velayutham 2009), minkä vuoksi toiseudella on yhteiskunnallisen tason lisäksi henkilökohtainen taso.

Yhteiskunnallisella tasolla toiseus liittyy ihmisryhmien välisiin suhteisiin, vähemmistöihin, valtakulttuuriin ja yhteiskunnan rakenteisiin. Patricia Hill Collins

(1986) on käsitteellistänyt feministisessä teoriassa intersektionaalisuutta "ulkopuolinen yhteisön sisällä" (engl. outsider within) -konseptin avulla. Ulkopuolisuus rakentuu kompleksisessa asetelmassa, jossa yksilöt ovat samanaikaisesti sekä yhteisöön kuuluvia että sen ulkopuolella. Collinsin konseptia on hyödynnetty yhteiskuntatieteissä muun muassa Tina Camptin (2003) tutkimuksessa afrosaksalaisista kansallissosialistisessa Saksassa. Campt on kehittänyt käsitteen "toinen yhteisön sisällä" (engl. other within) kuvaamaan afrosaksalaisten ristiriitaisia kuulumattomuuden ja kuulumattomuuden kokemuksia kansallissosialistisessa yhteiskunnassa (Campt 2003, 102–104).

Jean Beaman (2017) on tutkinut toiseutta ja ulkopuolisuutta yhteydessä kulttuuriseen kansalaisuuteen. Ranskalaiseen monikulttuurisuusmalliin kytkeytyvässä tutkimuksessa kuuluminen ja sosiaalinen hyväksyntä esiintyvät ehtoina afrikkalaistaustaisten Ranskan kansalaisten kansalaisuuden kokemukselle. Beamanin mukaan afrikkalaistaustaisten ranskalaisten ranskalaisuutta kyseenalaistettiin arjen tasolla, ja afrikkalaistaustaiset joutuivat perustelemaan ja oikeuttamaan kuulumattomuuttaan toistuvasti. Ranskassa etnisten vähemmistöjen odotettiin sulautuvan kantaväestöön, mutta Beamanin tutkimustulosten mukaan tämäkään ei riittänyt, vaan afrikkalaistaustaisilla ei ollut mahdollisuutta samanlaiseen hyväksytyyn kansalaisuuden kokemukseen ja täysin tasa-arvoiseen kohteluun. (Beaman 2017.) Beamanin havainnot yhdistelevät yhteiskunnallista ja henkilökohtaisten kokemusten tasoa.

Arkisiin toiseuden kokemuksiin (engl. everyday otherness) on keskitytty etenkin antropologisessa tutkimuksessa etnografisia menetelmiä hyödyntäen (Wise & Velayutham 2009; Radford 2016). Toiseutta on tutkittu eniten suurissa monikulttuurisissa kaupungeissa muun muassa Iso-Britanniassa, Australiassa ja Kanadassa (Wise & Velayutham 2009), eli yhteiskunnissa, joissa myös monikulttuurisuuspolitiikalla on pitkälle ulottuvat juuret. Eri kulttuurien kohtaamisia ja interaktioita on tutkittu usein sellaisilla alueilla tai naapurustoissa, jotka ovat tunnetusti monikulttuurisia. Arkista kenttätutkimusta on tehty jonkin verran suurkaupunkien ulkopuolellakin (Radford, 2016), jolloin tutkimustuloksiksi

on saatu tietoa toiseudesta ja monikulttuurisuudesta esimerkiksi maaseutuyhteisöissä.

Suomalaisessa kontekstissa toiseuden käsite on elänyt aikojen saatossa paljon. Mikko Lehtosen ja Olli Löytyn (2007) mukaan suomalaisuus nationalistisena identiteettinä muodostui vasta 1800-luvulla, ja tämänkin jälkeen suomalaisuus on edustanut rahvasta toiseutta suhteessa ruotsalaisuuteen, venäläisyyteen, eurooppalaisuuteen ja länsimaalaisuuteen. Edelleen Suomi on jossakin länsimaalaisuuden liepeillä syrjäisen sijaintinsa, pienen väestönsä ja maailmanpoliittisen valta-asemansa takia. Vaikka Suomi alkoi vastaanottaa enemmän maahanmuuttajia kuin Suomesta oli poismuuttajia 1990-luvulla, Suomessa on ollut valloillaan yksikulttuurisuuden käsitys. (Lehtonen & Löytty 2007, 106–113.) Käsitystä on perusteltu vertailemalla Suomen väestöä etnisesti moninaisempiin eurooppalaisiin valtioihin ja esimerkiksi Ruotsiin (Saukkonen 2012, 121; Saukkonen & Pyykkönen 2015, 380–388).

Vaikka Suomi ei vastaanotakaan maahanmuuttajia yhtä paljon kuin monet muut maat, monikulttuurisuus ei kuvaa ainoastaan maahanmuuttoaaltojen jälkeistä yhteiskuntaa. Suomen perinteiset kulttuurivähemmistöt eli suomenruotsalaiset, ortodoksit, saamelaiset, romanit, juutalaiset, tataarit sekä venäjän- ja karjalankieliset on noteerattu erillisinä ryhminään, ja osa ryhmistä nauttii oikeudellisesta erityisasemasta (Saukkonen & Pyykkönen 2015, 384–391). Suomeen sijoittuvaa empiiristä toiseustutkimusta on kuitenkin tehty vähän. Yhteiskuntatieteissä tutkimus on kohdistunut toiseuskokemusten sijaan poliittisten ideologioiden tarkastelemiseen ja maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkaan (ks. Clarke 2004; Saukkonen 2012; Vuori 2015). Suomesta käsin tehty kulttuurintutkimus on puolestaan ollut kiinnostuneempi toiseudesta muissa yhteiskunnissa kuin Suomessa (ks. Jouhki 2006; Englund 2011).

Pentti Raittila (2004) on kuitenkin tutkinut journalismiin kytkeytyvässä väitöskirjassaan Suomen venäläisten ja virolaisten kulttuurista toiseutta. Tutkimuksessa venäläisten toiseutta ja virolaisten toiseutta tarkasteltiin erillään tapaustutkimusten kautta, jolloin molempien vähemmistöryhmien suhteita Suomeen

ja suomalaisuuteen pystyttiin käsittelemään kansojen erityispiirteet ja historia huomioon ottaen. Tapaustutkimusten tuloksina toiseussuhteet näyttäytyivät erilaisina suomalaisten ja venäläisten ja suomalaisten ja virolaisten välillä: venäläiset olivat suomalaisille selkeämmin toisia, kun taas virolaiset nähtiin osittain venäläisinä, mutta osittain suomalaisille läheisenä sukulaiskansana. (Raittila 2004.)

Anna-Leena Riitaoja (2013) on tehnyt toiseustutkimusta kasvatustieteiden väitöskirjassaan helsinkiläisistä alakouluista. Hänen tutkimuksessaan käytettiin kuvailevaa monikulttuurisuuden kategoriaa ja monikulttuurisuuskasvatusta osana viitekehystä. Riitaoja selvitti peruskouluinstituutiossa tehtyjä eroja ”normaalin” ja ”poikkeaman” välillä aina opetussuunnitelmista arjen kohtaamisiin. Tulokset heijastivat sitä, miten kouluissa tuotetaan erontekoja ja toiseutta ja miten koulutuksen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tavoitteisiin todellisuudessa pyritään. (Riitaoja 2013.)

Toiseuden tutkimuksen viitekehys on siis laaja ja monitieteinen, mutta keskityn tutkielmassani kulttuuriseen toiseuteen ja kiinnitän tutkimukseni yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksen viitekehukseen. Ulkopuolisuuden liittyy toiseus suhteessa johonkin, ja sen vuoksi toiseuden kokemuksista tehty aiempi tutkimus linkittyy vahvasti siihen yhteiskuntaan, tiettyyn paikkaan ja aikaan, jota halutaan tarkastella. Kun kyse on esimerkiksi kulttuurisen identiteetin rakentumisen sosiologisesta tarkastelusta, on olennaista ottaa huomioon tiettyssä yhteiskunnassa vallitsevat asenteet, valtasuhteet ja tavat.

2.3 Monikulttuurisuuden kokemuksellisuus ja arkinen toiseus

Toiseuden käsitteessä yhdistyvät ulkopuolisuuden kokemukset ja valta. Monikulttuurisuuskontekstissa toiseus ja toiseuttaminen näyttäytyvät siinä, kenellä on valtaa määritellä, mitkä asiat kuuluvat mihinkin kulttuuriin ja mitä pidetään normeina. Olli Löytyn (2005, 162) mukaan ”toiseuden käsitteen avulla jäsennetään suhdetta tutun ja vieraan tai normin ja poikkeuksen välillä”. Tämän lisäksi toiseudessa on läsnä valtasuhde, jossa ”toinen” on alempiarvoisempi verrattuna

tuttuun tai normiin. Esimerkkinä tästä on Edvard Saidin (1978) orientalismiteoria, jossa toiseuttaminen esiintyy eurosentrisenä vallankäyttönä, joka konkretisoituu pitämällä yllä jakoa meihin (länteen) ja muihin (itään).

Kun toiseuden kokemuksen kontekstina on monikulttuurisuus, turhan mustavalkoista kategorisointia on syytä välttää. Tutkielmassani toiseus esiintyy siinä merkityksessä, johon aineistoni vastaajat sen yhdistävät. Saidin (1978) teoriasta poiketen lähtökohtanani on se, että toiseuden rajat eivät ole selkeitä, vaan yksiöiden on mahdollista kokea eri yhteisöjen ja kulttuurien ulkopuolisuutta tilannekohtaisesti tai kuulumattomuutta useampaan yhteisöön samanaikaisesti. Tämän lähtökohdan kautta tavoitteenani on muodostaa käsitys siitä, mitä on monikulttuurinen toiseus, miten se ilmenee ja miten toiseuden käsite soveltuu kuvaamaan monikulttuuristen aikuisten ulkopuolisuuden kokemuksia.

Kun kulttuurista puhutaan osana identiteettiä, käytetään monikulttuurisuuden käsitettä. Multikulturalismi, moninaisuus ja kulttuurien välisyys ovat yleensä käytössä yhteiskunnallisemmalla tasolla eivätkä sovi yhtä hyvin yksilöiden identiteetin kuvaamiseen. On syytä huomata, ettei etnisesti moninainen tausta välttämättä yhdisty monikulttuurisuuden identiteettiin, vaan monikulttuurisuuden kokemus voi olla täysin yksilön taustasta riippumaton (Saukkonen 2012, 120). Monikulttuurisuus voi olla siis muodostunut osaksi yksilön identiteettiä biologisten piirteiden perusteella tai esimerkiksi fyysisen tai sosiaalisen ympäristön moninaisuuden kautta. Käytän tutkielmassani monikulttuurisuuden käsitettä, koska sen avulla voin viitata tutkimusaineistossani esiintyvään kulttuurisen identiteetin kategoriaan (Hall 1996). Aineistoni kirjoittaneet henkilöt ovat siis erilaisista taustoista ja edustavat moninaisia etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä, mutta heitä yhdistää kokemus monikulttuurisesta identiteetistä.

Monikulttuurisuus viittaa tässä tutkielmassa siihen, että useat eri kulttuurit sekoittuvat ja ovat olemassa rinnakkain myös yksilötasolla. Kulttuureja on toisinaan pidetty toisiinsa sekoittumattomina ja selvärajaisina niin yksilötasolla kuin yhteiskunnissakin (Huttunen ym. 2005, 27). Käyttämässäni aineistossa esiintyvät

kokemukset monikulttuurisesta identiteetistä ovat kuitenkin jo itsessään todistusaineistoa siitä, että kulttuureja erotteleva fundamentalistinen monikulttuurisuuskäsitys ei sovellu kaikissa tapauksissa monikulttuurisuuden tarkasteluun. Tutkielmassani monikulttuurisuus on ymmärretty yksilöllisenä, ylirajaisena ja muuttavana kategoriana.

Tässä tutkielmassa identiteettiä käsitellään sosiaalisesti muotoutuvana ja yhteydessä arkisiin kokemuksiin. Stuart Hallin (1990) mukaan kulttuuri-identiteetissä ei ole kyse perustavanlaatuisesta ja muuttumattomasta olemuksesta (engl. essence), vaan prosessimaisemmasta ja vuorovaikutuksessa muodostuvasta positiosta. Tällaisesta näkökulmasta kulttuuri-identiteettiä on mielekästä tutkia osana elämäntulkua. Monikulttuurinen identiteetti ei näin ollen ole tietty, muuttumaton ja lapsuudessa omaksuttu kategoria, vaan koko elämäntien ajan muotoaan hakeva, häilyvä ja vaihteellinen.

Tutkielmani aineistona ovat arkiset kohtaamiset ja kokemukset, joista kirjoituspyyntöön vastanneet monikulttuuriset aikuiset ovat kertoneet. Arkiset kokemukset yhdistyvät kuitenkin jo vastauksissa laajempaan kokemukseen monikulttuurisuudesta ja toimivat esimerkkeinä tilanteista, joissa monikulttuurisuus on tullut ilmi tai aiheuttanut haasteita. Toiseus ja erilaisuus on tämän tutkielman kannalta erotettava käsitteellisesti toisistaan. Tutkielmani tavoitteena ei ole etsiä kulttuurien välisiä eroja tai erotella suomalaisuuden ja monikulttuurisuuden piirteitä toisistaan. Sen sijaan tutkin sitä, miten monikulttuuriset aikuiset kuvailevat identiteettiään ja kokemuksiaan sekä kulttuuriseen kuuluvuuteen liittyviä ristiriitoja. Sovellan analyysissäni toiseuden käsitettä, sillä pyrkimyksenäni on selvittää, millaisena toiseuden kokemus näyttäytyy monikulttuuristen suomalaisten arjessa.

3 AINEISTO JA MENETELMÄ

3.1 Kokemukset aineistona

Aineistoni on Inka Nevalaisen keräämä kirjoitusaineisto monikulttuurisuuden omakohtaisista kokemuksista. Aineisto on kerätty vuonna 2020 avoimen kirjoituskutsun avulla Penna-aineistonkeruualustalla. Kirjoituskutsun kohderyhmänä olivat monikulttuuriset alle 35-vuotiaat, joiden vanhemmat olivat eri kulttuureista. Vastaajat saivat kirjoittaa vapaamuotoisesti kokemuksistaan monikulttuurisuudesta Suomessa tai hyödyntää halutessaan annettuja apukysymyksiä, jotka liittyivät esimerkiksi eri kulttuureihin kuuluvuuteen, identiteetin rakentumiseen sekä muiden ihmisten odotuksiin ja asenteisiin. Vastaajilta kerättiin taustatietoina sukupuoli, ikäryhmä, asuinpaikan tyyppi, mitä kulttuureita vastaaja koki edustavansa, oliko vastaaja syntynyt Suomessa, ja jos ei, minkä ikäisenä hän oli muuttanut Suomeen.

Aineisto oli saatavilla tutkimukseen, opetukseen ja opiskeluun Yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa Ailassa. Vastauksia kirjoituskutsuun tuli yhteensä kymmenen, joista yhden arkistointiin kirjoittaja ei antanut lupaa. Jätän myös yhden arkistoiduista kirjoituksista käyttämäni aineiston ulkopuolelle, koska kirjoituksesta käy ilmi, ettei kirjoittaja koe itseään monikulttuuriseksi eikä kirjoitus täten vastaa kirjoituskutsussa haettuun tai tämän tutkielman tarkoitukseen. Aineistonani käytän siis kahdeksaa vastausta.

Aineistoa on käsitelty tutkimuksenteon eettisiä ohjeistuksia noudattaen. Aineisto on otettu tähän tutkielmaan valmiiksi kerättynä ja arkistoituna, mutta myös tämän tutkielman teon osalta tehdyssä aineiston jatkokäytössä on huomioitu kirjoituskutsuun vastanneiden tietosuoja ja tunnisteelliset tiedot. Kirjoituskutsuun vastanneet ovat antaneet luvan tekstien käsittelyyn ja julkaisuun myöhemmässä tutkimuksessa ja hyväksyneet sen, että heidän kertomiaan taustatietoja voidaan yhdistää teksteihin. Aineiston tunnistetietoja on arvioitu tapauskohtaisesti ja suhteessa tämän tutkielman tarpeisiin. Koska tutkielmani kannalta henkilöiden taustoja koskevia tietoja olennaisempia ovat kokemukset, identiteetin kysymykset sekä niihin liittyvät diskurssit, taustatiedot toimivat pääasiassa havainnollistavina yksityiskohtina ja luomassa kontekstia.

Taustakysymysten osalta aineisto jakaantui seuraavasti: Yksi vastaajista oli mies ja naisia oli seitsemän. Viisi vastaajista oli 23–28-vuotiaita ja kolme 29–34-vuotiaita. Seitsemän asui suuressa kaupungissa ja yksi muussa kaupungissa. Kolme oli syntynyt Suomen ulkopuolella, ja he olivat muuttaneet Suomeen 2-, 5- ja 18-vuotiaina. Vastaajien kulttuuri-identiteetit olivat moninaisia. Kaksi vastaajista nimesi etniseksi, uskonnolliseksi tai kielelliseksi identiteetikseen ainoastaan suomalaisuuden, ja loput vastaajista nimesivät myös muita etnisiä, uskonnollisia tai kielellisiä taustojaan (kuten venäläinen, nigerialainen, afrikkalainen, amerikkalainen, englantilainen, afro-latinolainen, bosnialainen, jugoslaavi, eurooppalainen, balkanilainen ja muslimi).

Koska aineiston kirjoittajien taustat olivat erilaisia keskenään, osa heidän kokemustensa eroista saattaa olla selitettävissä heidän taustojensa kautta. Esimerkiksi sekä venäläistaustainen että puoliksi nigerialainen kirjoittaja kertovat törmäävänsä stereotyyppisiin ennakko-oletuksiin, mutta oletukset ovat keskenään erilaisia. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan vertailla kirjoittajien taustoja tai tehdä johtopäätöksiä niiden perusteella. Sen sijaan tässä tutkielmassa keskitytään monikulttuurisuuteen, ja siksi taustoiltaan moninainen kirjoittajakunta tekee mahdolliseksi analyysin fokusoinnin niihin piirteisiin, jotka ovat vastaajien teksteille

yhteisiä. Huomioin analyysissäni sen, miten vastaajat ovat kirjoittaneet taustansa merkityksestä suhteessa monikulttuuriseen toiseuteen, enkä sitä, mitkä taustamuuttajat ovat vaikuttaneet kuhunkin kirjoittajaan.

Moninaisuudestaan huolimatta käyttämäni aineisto on kooltaan pieni, eikä se edusta kaikkia Suomen monikulttuurisia ihmisiä. Aineistonkeruuvaiheessa vastaajiksi valikoitiin vain 18–35-vuotiaat, ja oletettavasti kirjoituskutsun pariin ovat löytäneet aiheesta jossain määrin kiinnostuneet henkilöt. Kirjoituskutsu oli suomenkielinen, ja kirjoittajien täytyi itse tuottaa tekstiä suomeksi, mikä on voinut vaikuttaa siihen, ketkä ovat vastanneet. Yksittäisten vastausten perusteella ei voi päätellä kausaalisuhteita taustamuuttajien ja vastausten välillä, vaan kokonaiskäsitys esimerkiksi suomalais-pohjoisafrikkalaisiksi identifioituvien toiseuskokemuksista täytyisi muodostaa laajemman ja väestönosaa edustavamman aineiston perusteella. Tässä aineistossa monikulttuurisuus esiintyy kuitenkin osana monenlaisten ihmisten identiteettejä, ja aineisto antaa mahdollisuuden henkilökohtaisten kirjoitusten laadulliseen syväluotaavaan analyysiin.

Aineistoni tekstit ovat genreltään vapaamuotoisia, eikä teksteille asetettu kirjoituskutsussa muodollisia vaatimuksia tai määritteitä, jotka olisivat ohjanneet kirjoittajien tyyliä. Tämän takia eri kirjoittajat ovat tehneet erilaisia ratkaisuja jäsennessään tekstiä eikä tämän analyysin kannalta ole perusteltua vertailla kirjoitusten tyylillisiä eroja. Aineistoni luonteen kannalta tärkeä ja huomioitava erityispiirre on sen sijaan kirjoitusten omakohtaisuuden ja kokemuksellisuuden painotus. Nämä piirteet aineistossani kiinnittävät käytetyt diskurssit kirjoittajien elämäntapaan, menneisiin ja nykyisiin tapahtumiin sekä tuntemuksiin.

3.2 Diskurssianalyysi menetelmänä

Diskurssianalyysi on todellisuutta kielen kautta jäsentävä tutkimuksen teon tapa. Diskurssianalyysin menetelmän avulla tietyistä aineistosta on mahdollista selvittää muun muassa kielenkäytön piirteitä, annettuja merkityksiä ja kontekstiin kietoutuvia puhetapoja. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 5–13.) Käytännössä

diskurssianalyysi on tutkimusmenetelmänä aineiston tarkastelua puheen näkökulmasta: kuka puhuu, mistä puhutaan ja miten puhutaan. Selvittämällä aineistosta diskursseja pystytään analysoimaan laajojakin yhteiskunnallisia ilmiöitä, sillä käytetty kieli on yhteydessä esimerkiksi valtasuhteisiin ja yhteiskuntarakenteisiin (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 13). Tämän tutkielman kannalta olennaista on kulttuuri, jota on luonnehdittu kokoelmana ihmisen sille antamia merkityksiä ja nämä merkitykset ovat puolestaan kielellisiä (Hall 2019a, 111).

Aiemmat diskurssintutkimukset monikulttuurisesta toiseudesta ovat keskittyneet pääosin niihin puhetapoihin, joita valtaväestö tai instituutiot ovat pitäneet yllä esimerkiksi mediassa tai keskustelupalstoilla (ks. Raittila 2004; Horsti 2005; Riitaoja 2013). Tässä tutkielmassa keskityn monikulttuuriseksi itsensä kokevien omiin kirjoituksiin ja saan tutkimustuloksia siitä, millaisia käsitteellistämisen tapoja toiseutettu vähemmistö käyttää. Tekemälläni diskurssianalyysillä pyrin vastaamaan kysymykseen, millaisin diskurssein monikulttuuriset aikuiset kertovat toiseuden kokemuksistaan. Tämän kysymyksen alakysymyksinä tarkastelen sitä, miten puhe toiseudesta rakentuu ja miten monikulttuurista identiteettiä käsitteellistetään osana koettua toiseutta.

Tässä tutkielmassa diskurssianalyysi on toiseusdiskurssien löytämistä ja jaottelua aineistosta. Analyysin taustalla on diskurssintutkimuksen perusajatus kielen kautta tapahtuvasta sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 5–11), mutta myös sosiaalisen konstruktionismin ajatus vuorovaikutuksessa muodostuvista yhteiskunnan rakenteista (Semi ym. 2009, 68). Suhteessa aineistooni, diskurssianalyysi toimii analyysin välineenä. Aineistossa, jossa kirjoittajat kertovat omista kokemuksistaan, diskursseja käytetään oman position hahmottamiseen ja identifikaatioon (Wetherell & Edley 1999, 335). Käyttämässäni aineistossa on itsessään reflektointia ja omien kokemusten tulkintaa. Diskursseja tarkasteleva lähestymistapa kokemuksia käsittelevään aineistoon mahdollistaa identiteettien taustalla piilevien merkitysten tutkimisen. Diskurssianalyysin avulla pystyn purkamaan kokemuksellisia kertomuksia itsestä käytettyjen puhetapojen kautta.

Suoritin diskurssien jaottelun aineistolähtöisesti. Erittelemäni diskurssit ovat aineistossa yleisesti esiintyviä ja monikulttuurisen toiseuden ilmiötä kuvaavia. Käytännössä diskurssien tunnistaminen oli aineiston jaottelua ensin monikulttuurisen toiseuden ilmiötä käsitteleviin kohtiin ja niihin kohtiin, jotka olivat selkeästi epäolennaisia analyysilleni. Analyysini näkökulmana on toiseus, ja tarkastelinkin aineistosta niitä kohtia, joissa kuvataan kulttuurista toiseutta identiteettinä tai ilmiön esiintymistä arkisissa tilanteissa. Tämän jälkeen pystyin löytämään toistuvia puhetapoja värikoodaamalla yhtenäisyyksiä eri vastaajien kirjoitelmien välillä. Yhtenäisyyksiä tarkastelemalla tunnistin seuraavaksi esittelemäni diskurssit.

4 TULOKSET

Analyysin lopputuloksena olen jaotellut aineistosta kolme sellaista diskurssia, joiden piirteitä esiintyy suurimmassa osassa teksteistä. Ensimmäisenä diskurssina käsittelen aktiivisen toiseuttamisen diskurssia, joka muodostuu puheesta ulkopuolelta tulevista odotuksista, vertailusta ja toiseuttamisesta. Toinen diskurssi, kaksisuuntaisen toiseuden diskurssi, sisältää niitä puhetapoja, joissa toiseus esiintyy yksilötasoisena kuulumattomuutena ja ulkopuolisuutena. Lopuksi käsittelen muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssia, jonka avulla kirjoittajat korostavat monikulttuurisen identiteetin eri vaiheita ja muuttuvuutta.

Diskurssit risteävät teksteissä lausetasolla eli eri puhettavat ilmenevät jopa yhden virkkeen sisällä. Joissakin vastauksissa yksi diskurssi on esillä enemmän kuin muut, ja vastaavasti kaikki kirjoittajat eivät ole käyttäneet kaikkia diskursseja. Tässä luvussa esiintyviä aineistositaatteja on muokattu oikeinkirjoituksen osalta korjaamalla esimerkiksi kirjoitusvirheitä ja pilkutuksia. Lainausten sisältöä ja sanavalintoja ei ole muutettu. Tarkastelemani diskurssit limittyvät toisiinsa luoden yhdessä monikulttuurisen toiseuden diskurssin, jota jäsentelen tarkemmin päätelmissäni. Erittelemiäni diskursseja voisi kuvata toiseuden diskurssin eri puoliksi ja niiksi osiksi, jotka rakentavat monikulttuurisen toiseuden diskurssia suomalaisessa kontekstissa.

4.1 Aktiivisen toiseuttamisen diskurssi

Kirjoittajat kuvaavat toiseuden kokemuksiin yhdistäen toiseuteen ulkopuolelta tulevaa aktiivista toimintaa. Tällaista toimintaa kutsutaan toiseuttamiseksi (engl. othering), ja kutsunkin tätä teksteissä käytettyä puhetapaa aktiivisen toiseuttamisen diskurssiksi. Toiseuttamisella pidetään yllä valtasuhteita ja vahvistetaan sitä asetelmaa, joka on eri väestöryhmien välillä (Said 1978, Löytty 2005). Aktiivisen toiseuttamisen diskurssi sisältää näin ollen puhetta toiseuden yhteiskunnallisesta puolesta. Vaikka toiseuttaminen on rakenteellinen ilmiö, se näkyy teksteissä arkisten kohtaamisten tasolla. Diskurssia käytetään teksteissä silloin, kun kuvaillaan

erimerkkitapauksia toiseuttavista vuorovaikutustilanteista, käytöksestä ja odotuksista. Usein kirjoittajat myös perustelevat monikulttuurisen toiseuden identiteetin muodostumista ja omaa käyttäytymistään aktiivisen toiseuttamisen diskurssia käyttäen.

Aktiivista toiseuttamista harjoittavat kirjoitusten mukaan ne yhteisöt, joita kohtaan toiseutta koetaan. Käytännössä toiseuttava osapuoli on teksteissä useimmin suomalainen yhteiskunta tai sen piiriin kuuluvat toimijat, kuten tuntemattomat kansalaiset, työpaikat ja koulut. Aktiiviseen toiseuttamiseen kuuluvat ne tavat, jotka kirjoittajat yhdistävät toiseuden kokemuksen, ulkopuolisuuden ja kuulumattomuuden muodostumiseen. Aktiivinen toiseuttaminen näyttäytyy teksteissä yhteiskunnallisena toimintana myös siksi, että sitä harjoittavia toimijoita häivytetään kirjoittamalla ilmiöstä passiivissa, kuten "lapsena ulkomaalaisuuttani on korostettu" tai "minun odotetaan", tai viittaamalla sellaisiin tekijöihin kuin "kaikki muut suomalaiset", "ihmiset" tai "jotkut". Tämä voi kertoa siitä, että kirjoittajat ovat havainneet samanlaisia toiseuttamisen tapoja monissa eri tilanteissa, ja että tekijöitä on useita.

Yleinen tapa, jolla aktiivinen toiseuttaminen ilmenee kirjoituksissa, on poikkeavasta kohtelusta ja odotuksista puhuminen. Poikkeavuutta koetaan joko suhteessa muihin yksikulttuurisiin suomalaisiin tai oman identiteetin tiedostamisen kautta: minua kohdeltaisiin eri tavalla, jos olisin erilainen kuin olen. Odotuksista ja kohtelusta puhutaan kausaalisuhteena, sillä odotusten nähdään välillä aiheuttavan tietynlaista kohtelua. Yhdysvalloissa syntynyt vastaaja kirjoittaa, että joskus, kun hänen monikulttuurinen taustansa käy ilmi, "[...] joku muuttaa tapaa suhtautua minuun ja alkaa kohtelevaan minua ikään kuin olisin vain Amerikasta muuttanut 'ulkomaalainen'." Tässä tapauksessa kohtelun kerrotaan muuttuvan suhteessa siihen, miten samaa henkilöä on kohdeltu aiemmin.

Useat vastaajat kertovat, että he tuntevat itsensä monikulttuurisiksi vain silloin, kun asia käy ilmi jonkun ulkopuolisen toimesta. Näissä tilanteissa heidän taustaansa, kielitaitoaan tai ulkonäköään kommentoidaan ennakkokäsityksen valossa: olet

erilainen kuin me. Tällöin tilanne rakentaa toiseutta ja saa monikulttuurisen identiteetin muodostumaan suhteessa "ensimmäiseen". Ulkopuolelta tuleviin odotuksiin liitetään teksteissä ulkonäkö ja epäsuomalaiset piirteet. Yleisin kirjoituksissa esiintyvä esimerkki on ulkonäön perusteella tehty oletus siitä, että henkilö ei puhu suomea tai keskustelu avataan kysymällä: "Puhutko suomea?". Nigerianlaistaustainen vastaaja kertoo tarkemmin tummaan ihonväriinsä liittyvistä oletuksista:

"Ensimmäisenä kysytään sitä, puhunko suomea ja seuraavana sitä, olenko syntynyt Suomessa. Noihin kumpaankin kysymykseen vastauksen odotetaan olevan kielteinen. En myöskään tykkää vesimelonista tai koripallosta, mikä yllättää monet edelleenkin... Olen myös korkeakoulutettu vakituisessa työssä valtiolla, mikä yllättää monet."

Ulkonäön lisäksi kirjoittajat nostavat yleisiksi oletusten perusteiksi nimen ja kielitaidon. Venäläistaustainen vastaaja kirjoittaa:

"Myös aiemmat huonot kokemukset ovat vaikuttaneet siihen, etten varsinaisesti ole ylpeä toisesta kotimaastani. Venäjä maana ja historiansa takia herättää vahvoja mielipiteitä, enkä aina halua mielipiteilläni edustaa tai joutua vastakkainasetteluun. [...] Välillä koen, että ihmiset odottavat minulta suurta poliittista mielipidettä maan asioihin ja että olen jotenkin kytköksissä tai jopa vastuussa joistain tapahtumista."

Ulkopuolelta tulevat odotukset rakentavat teksteissä toiseutta stereotypioihin nojautuen. Stereotypiat näyttävät vaihtelevan sen mukaan, mitä kulttuureja henkilö edustaa tai hänen oletetaan edustavan. Vaikka stereotypiat vaihtelevat, niissä korostuu eronteko suomalaisuuteen. Jean Beaman (2017, 53–63) on tutkinut stereotyyppisiä odotuksia, joita pohjoisafrikkalaistaustaiset ranskalaiset kohtaavat julkisessa tilassa ja työpaikoilla. Yhtäältä pohjoisafrikkalais- ja muslimitausta näyttäytyi kantaväestölle uhkaavana, ja Beamanin haastattelujen mukaan kantaväestöön kuuluvat ranskalaiset saattoivat vaihtaa kadun puolta ohittaessaan oletetusti muslimitaustaisen ihmisen. Toisaalta, vaikka omaa kulttuuritaustaa tuotiin ilmi, työpaikoilla ei huomioitu islamiin liittyviä piirteitä, kuten ruokavaliota.

(Beaman 2017, 53–63.) Odotukset saavat siis aikaan negatiivista huomiota, mutta samalla normista poikkeavia taustoja ei otetakaan huomioon tarpeeksi.

Odotukset, ennakkokäsitykset ja niihin perustuva kohtelu ovat tyypillisiä toiseuttamisen keinoja (Löytty 2005, 162). Aktiivisen toiseuttamisen diskurssi onkin erittelemistäni diskursseista selkeimmin yhteydessä toiseuteen. Tämä johtuu siitä, että puhetavasta välittyy valtasuhde "ensimmäisen" ja "toisen" välillä.

"Ensimmäinen" ilmenee valtakulttuurina ja suomalaisina, jotka määrittelevät suomalaisuutta ulkoa päin ja tekevät eroa "toiseen" käyttäytymällä eri tavalla heidän seurassaan. Käyttäytyminen on tekstien mukaan usein sellaista, että siitä on havaittavissa taustaan perustuvia oletuksia. Toisin sanoen käytös olisi ollut erilaista, jos monikulttuurinen henkilö olisi näyttänyt tai vaikuttanut "suomalaisemmalta". Esimerkki tästä on se, että henkilön suomenkielentaitoa kehuaan maahanmuuttotaustaoletuksen perusteella, vaikka tämän äidinkieli on suomi.

Suomalaisessa kontekstissa aktiivisen toiseuttamisen diskurssiin liittyy vertailu suomalaisuuteen, ja täten "suomalaisuus" näyttäytyy tiettyjä piirteitä sisältävänä monikulttuurisuuden vastakohtana. "Suomalaisuudesta" kirjoitetaan teksteissä kulttuuri-identiteettinä, johon liittyvät tietyt kokemukset ja usein myös tietynlainen ulkonäkö. Teksteissä suomalaisuuteen liitetään traditioita ja populaarikulttuurin ilmiöitä, muun muassa juhannus, oma mökki, iskelmämusiikki ja Muumit. Monet vastaajat kertovat, kuinka erot suomalaisuuden normiin saavat heidät tuntemaan itsensä vähemmän suomalaisiksi. Yksi Suomeen muuttaneista vastaajista kertoo kokemuksistaan seuraavasti:

"Olen tietoinen monikulttuurisuudestani niissä tilanteissa, joissa kaikki muut 'suomalaiset' tietävät, mistä puhutaan, tai jakavat jotain kokemuksia lapsuudesta, eivätkä omat kokemukseni ole samoja."

Reaktion tällaisiin tilanteisiin vastaajat kertovat häivyttävänsä erilaisuuttaan "peittelemällä" taustansa eli he ovat esimerkiksi ottamatta kantaa tiettyihin keskusteluihin. Aktiivinen toiseuttaminen olisi luultavasti erilaista, jos kontekstina

olisi jokin toinen yhteiskunta kuin Suomi. Suomalaisen toiseuttamisen erityspiirteitä on kuitenkin vaikea arvioida pelkästään tämän tutkielman perusteella ilman vertailukohtia muista yhteiskunnista. Siitä huolimatta aktiivisen toiseuttamisen diskurssia voidaan tarkastella suomalaisen monikulttuurisuusympäristön näkökulmasta.

Suomalainen monikulttuurisuuspuhe painottuu Pasi Saukkosen ja Miikka Pyykkösen (2015, 391–394) mukaan yhä enemmän riskeihin, kuten syrjäytymiseen ja eriarvoistumiseen. Julkisen keskustelun painopisteeseen ovat vaikuttaneet muun muassa vuoden 2015 pakolaiskriisi Euroopassa ja Perussuomalaisten maahanmuuttokriittisen diskurssin vakiintuminen poliittisella kentällä (Pyrhönen 2015, 162). Jos kehitystä katsotaan toiseuttamisen näkökulmasta, monikulttuurisuuden hyödyistä ja ongelmista puhutaan ulkopuolelta käsin ja tällöin ”ensimmäisen” ja ”toisen” välinen kuilu kasvaa. Monikulttuuriset kirjoittajat kokevat asemansa paradoksaalisena ollessaan ”toisia yhteisön sisällä” (engl. other within). He ovat yhteiskunnan jäseniä samalla kun kyseinen yhteiskunta tekee heistä aktiivisesti toisia. He ovat kansalaisia, mutta samalla heidän täytyy perustella kansalaisuuttaan enemmän kuin muiden.

4.2 Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssi

Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssilla tarkoitan puhetapaa, jolla kirjoittajat kertovat toiseuden kokemuksesta osana identiteettiään. Toiseuden kokemus näyttäytyy teksteissä kahteen eri kulttuuriin suuntautuvana toiseutena, ja tämän vuoksi kutsun toiseutta kaksisuuntaiseksi. Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssi liittyy kokemusten kuvailemiseen ulkopuolisen ja johonkin yhteisöön kuulumattoman näkökulmasta. Kirjoittajat kertovat kulttuurien välisyydestä, joka heijastuu heidän identiteettiinsä, toimintatapoihinsa ja vuorovaikutukseensa. Kulttuurinen välitila näkyy siis monikulttuuristen kirjoittajien arjen tasolla.

Kertoessaan kokemuksistaan kirjoittajat eivät mainitse välttämättä toiseuden käsitettä, osittain siksi, ettei annetuissa apukysymyksissä puhuttu toiseudesta.

Toiseuden ilmiö on kuitenkin nähtävissä jokaisen vastaajan tekstissä jollain tavalla, ja sitä on kuvailtu esimerkiksi ulkopuolisuuden ja kuulumattomuuden kokemuksia avaamalla. Yhdessä kirjoituksista ei esiinny kaksisuuntaisen toiseuden diskurssia. Tämä johtuu siitä, että vastaaja kokee suomalaisen identiteettinsä vahvaksi eikä koe ulkopuolisuutta suhteessa suomalaisuuteen. Sen sijaan vastaaja kirjoittaa toiseudesta suhteessa toisen vanhemman suomenruotsalaiseen sukuun, joten hänen käyttämänsä diskurssia voitaisiin kutsua yksisuuntaisen toiseuden diskurssiksi.

Kaksisuuntaisen toiseuden puhetapa näkyy kuitenkin muissa teksteissä keskenään samankaltaisina huomioina omasta kulttuuri-identiteetistä. Kokemus välitilasta ja kuulumattomuudesta välittyy aineistosta laajasti, riippumatta kulttuuritaustasta tai siitä, minkä ikäisenä vastaajat ovat muuttaneet Suomeen.

Suomessa syntynyt bosnialaistaustainen vastaaja toteaa:

"Koen useinkin eläväni kulttuurien välissä, sillä molemmissa kulttuureissa on aina jotakin, mitä en ymmärrä tai ymmärrän toisen kulttuurin kautta paremmin."

Venäläistaustainen lapsena Suomeen muuttanut kirjoittaja kertoo:

"Usein koen olevani outo sekoitus kahta kulttuuria, joista kumpaakaan en voi kutsua täysin omakseni."

Yhdysvalloissa syntynyt ja kasvanut vastaaja kirjoittaa:

"En koe kuuluvani kumpaankaan kulttuuriin oikein kunnolla [...] En halua olla vain suomalainen, mutta jotenkin en osaa olla myöskään 'amerikkalainen'."

Välitilakokemuksen yleisyydestä huolimatta kahden kulttuurin välillä eläminen tarkoittaa kirjoittajille useampia eri asioita ja erityyppisiä tilannekohtaisia kokemuksia. Kuulumattomuutta tunnetaan yhteen kulttuuriin, mutta toisaalta myös toiseen. Välillä koetaan kuulumattomuutta kumpaankaan kulttuuriin tai hetkittäin vahvaa kuulumattomuutta vain toiseen kulttuuriin. Kirjoitusten perusteella kuulumattomuuden tunne vaihtelee tilanteesta ja ympäristöstä riippuen eli ympäröivillä tekijöillä

näyttäisi olevan suuri vaikutus kuuluvuuteen. Esimerkiksi se, kenen kanssa ollaan vuorovaikutuksessa tai se, ollaanko Suomessa vai ulkomailla, vaikuttaa kokemuksiin sekä siihen, minkä kulttuurin piirteitä korostetaan.

Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssiin kuuluu kulttuurien välitilasta puhumisen lisäksi alemmuus suhteessa "ensimmäiseen" (Said 1978; Löytty 2005). Aineistoni tapauksessa yksikulttuurisuus näyttäytyy normina, ja joidenkin vastaajien teksteissä oman kulttuuri-identiteetin tavoitteena, jonka saavuttaminen tuntuu kuitenkin mahdottomalta. Kuulumattomuus mihinkään kulttuuriin saa kirjoittajat vaihtelevaan kulttuuri-identiteettiään ja painimaan identifioitumisen kanssa.

Yksi kaksisuuntaisen toiseuden diskurssin piirre onkin oman identiteetin "hankaluuteen" viittaaminen. Monikulttuurisuus näyttäytyy vaikeana kategoriana sekä itselle että muille. Tähän liittyy kokemus siitä, että monikulttuurisuutta on perusteltava ja omaa taustaa avattava enemmän kuin yksikulttuurisuutta. Vastaaja, jonka äiti on Afrikasta ja isä Suomesta, kertoo monikulttuurisuuden ja "hankalan" identiteetin muodostumisesta seuraavalla tavalla:

"Koen, että monikulttuurinen identiteettini ei ole muotoutunut kielimuurin ja äidin kotimaan käymättömyyden vuoksi. [...] [Kun vastaan ihmisille, että olen kotoisin Suomesta,] joudun joka kerta selittämään, että olen puoliksi afrikkalainen ja suomalainen sekä olen syntynyt suomessa. Identiteettini ei siis myöskään ulkopuolisten oletusten takia ole lähestulkoon muotoutunut."

Vastaajien teksteissä toistuu myös puhe siitä, miten he kontrolloivat tarkoituksenmukaisesti sitä, minkä kulttuurin edustajana he näyttäytyvät muille. Eräs vastaajista kirjoittaa: "[...] koen voivani olla välillä 100 % suomalainen, kokemaan suomalaista ylpeyttä, ja vaihtamaan sen sormia napauttamalla 100 % bosnialaisuuteen ja bosnialaiseen ylpeyteen." Toinen kertoo "kompensoivansa" epäsuomalaista nimeään puhumalla työssään vahvaa murretta. Kaksisuuntainen toiseus on kirjoituksissa siis myös performatiivista: jotkin tilanteet tai ympäristöt vaativat tietyn kulttuurin edustamista enemmän kuin toiset. Tämä on yhteydessä

ulkopuolelta tuleviin odotuksiin ja toiseuttamiseen, sillä tietyn kulttuurin edustamista tehdään ulkopuolisten ennakkokäsitysten ja ehtojen mukaan.

Vaikka kirjoittajien positio on ”toiseutettu monikulttuurinen”, myös toiseutettu osapuoli näyttäytyy aktiivisena toimijana. Toimijuuden kautta pystytään vaikuttamaan siihen, millaisena kulttuuri-identiteetti näyttäytyy ulkopuolisille. Osa kirjoittajista kertoo kyseenalaistavansa erontekoja tai marginalisaatiota käyttämällä monikulttuurisuutensa eri puolia avukseen. Yksi vastaaja kirjoittaa jopa provosoivasta käytöksestään seuraavalla tavalla:

”Jos koen toisen kulttuurini uhatuksi, niin korostan sitä. Jos kohtaan ihmisen, joka ei pidä toisesta kulttuuristani niin korostan tätä puolta itsessäni tahallani esimerkiksi soittamalla toisen maan musiikkia kovalla, sekoittamalla kieliä ja puhumalla paljon toisesta kulttuuristani.”

Kaksisuuntaisen toiseuden diskurssin avulla teksteissä käsitellään sitä ristiriitaa, joka syntyy, kun henkilökohtainen kulttuuri-identiteetti ei tunnu kokonaiselta. Yhtäältä molemmat kulttuurit kuuluvat arjen käytänteisiin tai ovat olleet vahvasti läsnä lapsuudessa, mutta toisaalta molempia kulttuureita kohtaan koetaan ulkopuolisuutta. Diskurssin piirteisiin kuuluvat sekä perustelut johonkin kulttuuriin kuulumisen puolesta että perustelut kulttuuriin kuulumista vastaan.

Monikulttuurisuuteen liittyvänä erityispiirteenä kuulumista ja kuulumattomuutta kuvaillaan kahteen kulttuuriin suuntautuvana ja samanaikaisesti tapahtuvana: tavallaan kuulun, tavallaan en.

Vaikka tämä diskurssi linkittyy yksilön ja identiteetin tasoon, sitä ei voida täysin erottaa yhteiskunnallisemmasta kontekstista. Kuuluvuus edellyttää diskurssissa sosiaalista hyväksyntää, joka on puolestaan vahvasti kytköksissä yhteiskunnan normeihin ja kansalaisuuteen. Stuart Hallin (2019c, 186) mukaan kansalaisidentiteetit ovat yhteisöjen ”kuvitelmia” ja kansalaisuuteen yhdistyvät ideat sosiaalisesti rakennettuja. Aineistossa kansalaisuuden kyseenalaistamisen taustalla ovat niin ikään sosiaalisissa tilanteissa uudelleenluodut kapeat normit, joihin mahtumattomat jäävät ulkopuolisiksi.

Sosiaalisen identiteetin muodostumisen on argumentoitu rakentuvan erojen kautta (Hall 1996, 4–5). Kuuluvuus johonkin yhteisöön on samalla suhde niihin ulkopuolisiin, jotka eivät kuulu. Toisin sanoen, jos kaikki kuuluvat samaan yhteisöön, ei ole olemassa sellaisia eroja ulkopuoliseen, jotka saisivat aikaan kuuluvuuden kokemuksen tähän yhteisöön. Monikulttuurisuutta tarkastellessa yhteisöjä onkin useampia ja niiden näyttäytyminen saattaa vaihdella esimerkiksi ympäristöstä tai elämäntilanteesta riippuen. Monikulttuurisuuden positio ei ole tekstien perusteella pelkästään useaan kulttuuriin kuulumista, vaan identiteettiin sisältyy olennaisesti myös ulkopuolisuus ja kuulumattomuus.

4.3 Muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssi

Kolmas erittelemistäni diskursseista on muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssi. Teksteissä muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssin kautta käsitellään monikulttuurista identiteettiä. Diskurssi linkittyy kahteen aiempaan diskurssiin vahvasti, mutta sen jaottelu erikseen tuo ilmi monikulttuurisuuden muuttuvan luonteen, joka esiintyi kaikissa teksteissä. Sen lisäksi, että monikulttuurisuus näyttäytyy tässä diskurssissa muuttuvana, siihen liittyvät myös kriisit, ristiriidat ja vaikeat tunteet.

Olennainen diskurssin piirre on vaihteellisuus. Kun monikulttuuriset kirjoittajat kuvailevat kulttuuri-identiteettinsä kehittymistä, useimmat heistä kertovat käyneensä läpi eri vaiheita. Tässä diskurssissa vaiheilla tarkoitetaan pidempiä elämänsä ajanjaksoja kuin sitä, että henkilö on korostanut yhtä kulttuuria tietyssä vuorovaikutustilanteessa. Joillakin vaiheisiin on liittynyt fyysisen ympäristön muutos eli esimerkiksi seurauksena aktiivisesta vierailusta toisessa maassa on koettu tämän maan kulttuurin vahvistuvan omassa identiteetissä. Kokemukset vaihtelevat kuitenkin paljon. Yhden kirjoittajan mukaan yksikulttuurinen kaveripiiri on vähentänyt erilaisuuden tiedostamista, ja toinen puolestaan kertoo yksikulttuurisen pikkukaupungin ympäristön korostaneen hänen erilaisuuttaan.

Fyysisen ympäristön muutosten lisäksi vaihteellisuus näyttäytyy teksteissä sosiaalisista seikoista, kuten ulkopuolisuudesta, kumpuavana, ja täten vaihteellisuus on yhteydessä aiempiin toiseuden diskursseihin. Sosiaalisista lähtökohdista tapahtuvat identiteetin vaiheet kuvaillaan monissa teksteissä tahallisina muutoksina. Yksi kirjoittajista kertoo kokeneensa teini-iässä ajanjaksoja, joiden välillä hän muutti kulttuuri-identiteettiään ääripäästä toiseen. Tämän seurauksena hän kuvailee kuulumattomuuden tunnettaan ja identiteettiään seuraavasti:

"Jos olin 100 % suomalainen, perheeni vieroksui minua. Kun olin 100 % jugoslaavi, Suomen yhteiskunta vieroksui minua. Joskus 18 vuoden iässä aloin ymmärtää, että minulla on oma kulttuurini, joka eroaa kaikista edustamistani kulttuureista, sillä se on minun oma kulttuurini, joka on muodostunut sekä Suomessa että Balkanilla, mutta myös kaikkien niiden maiden kautta, missä olen vierailut ja mistä olen saanut ystäviä."

Kirjoittaja kuvailee päätyneensä pisteeseen, jossa hän ajattelee kulttuuri-identiteettinsä monikulttuuriseksi ja omien ainutlaatuisten kulttuurikokemustensa kautta rakentuneeksi. Myös osa muista kirjoittajista kertoo vaihteellisuuden tasaantuneen ajan mittaa ja näkevänsä lopputuloksena syntyneen monikulttuurisuuden rikkautena. Toisaalta suurin osa yhdistää ristiriitaisuuden osaksi nykyistäkin identiteettiänsä. Ristiriitaisuus linkittyy teksteissä sekä vaihteellisuuteen että monikulttuurisen identiteetin erityiseen hankaluuteen. Suomalaiseksi identifioituva kirjoittaja, jonka isän puolen suku on suomenruotsalainen, kuvailee hankalaa suhdettaan sukunsa kulttuuriin seuraavasti:

"Jossain vaiheessa aloin hyljeksimään kaikkea, mikä liittyy suomenruotsalaisuuteen ja heitin paljon stereotyyppisiä vitsejä valtaväestöön kuuluville. Edelleen ruotsin kieleen liittyy paljon negatiivisia tunteita, mikä on syy, miksi en edelleenkään suostu puhumaan ruotsia, vaikka olen suorittanut virkamiesruotsin yliopistossa. Nykyään tuntuu siltä, että minulla ei ole isän puolen sukua ollenkaan."

Edeltävässä pätkässä ristiriitaa kuvataan kertomalla kieleen ja sen kautta sukuun ja kulttuuriin kohdistuvista negatiivisista tunteista. Useimmatkin kirjoittajat

mainitsevat identiteetin vaiheisiin liittyneitä voimakkaita tunteita, kuten vihaa, häpeää ja inhoa. Jotkut kertovat myös käyneensä läpi monikulttuurisuusidentiteettiin liittyviä kriisejä, joihin sisäiset ristiriidat ovat kulminoituneet. Lisäksi monikulttuurinen identiteetti herättää muutamassa kirjoittajassa kaipuuta ja syyllisyyttä, jotka liittyvät tahattomaan etäännyntymiseen kulttuuriperinteestä tai esimerkiksi kielestä. Vastaajista jotkut nostavat esille sen, että identiteettiin liittyvät kysymykset ja ristiriidat ovat nousseet pöydälle uudestaan perheellisyyden myötä. Teksteissä kerrotaan seuraavalle sukupolvelle siirtyvistä kulttuuriperinteistä pohtivaan sävyyn:

"Kuitenkin haluaa siirtää omalle lapselleni jotain siitä [kulttuuri-identiteetistä], joten on pitänyt vähän tsempata ja miettiä, mitä siitä identiteetistä haluan välittää, vai onko se vain kielen ja tiettyjen juhlapyhien viettämisen välittämistä ilman sen syvällisempää identiteettiä"

Pohdinnasta välittyy monikulttuurisuuden tiedostaminen ja identiteetin hyötyjen ja haittojen punnitseminen. Vaikka omaan monikulttuuriseen identiteettiin liittyvät kysymykset olisi saatu käsiteltyä, kysymyksiä on pitänyt pohtia uudestaan perhe-elämän näkökulmasta. Ne vastaajat, jotka kertovat oman perheen perustamiseen liittyvistä mietteistään, näkevät lapsuuden elämänvaiheen tärkeänä identiteetin muodostumisen kannalta. He positioivat itsensä monikulttuurisina vanhempina vastuuseen sekä siitä, mitkä osat kulttuurista välittyvät lapsen elämään, että siitä, miten monikulttuurisuus voi vaikuttaa myönteisesti ja kielteisesti lapsen tulevaisuuteen.

On odotettavaa, että, kuten mikä tahansa identiteetti, myös monikulttuurisuus muotoutuu elämän varrella ja on siksi muuttuvaa. Stuart Hallin (1996, 2-3) mukaan identiteetit eivät ole koskaan yhtenäisiä ja lineaarisia elämänsä aikana, vaan ne sisältävät moninaisuutta ja ehdollisuutta. Vaihteellisuus ei ole siinä mielessä poikkeuksellista. Monikulttuuristen aikuisten teksteistä välittyy se, ettei identiteetti ole sama kaikissa tilanteissa tai elämänvaiheissa. Identiteetin kehittyminen ei ole ollut myöskään aina johdonmukaista, kun kirjoittajat katsovat kehitystä jälkikäteen. Jotkut vastaajista kuvaavat kehitystä aikuisiässä tapahtuneena ajautumisena yhä

vahvemmin toiseen kulttuuriin ja toiset kertovat ajoittaisesta vaihtelusta kulttuuri-identiteettien välillä. Voimakkaat tunteet ja kokemukset kulttuurisesta välitilasta luovat teksteissä monikulttuurisen identiteetin muotoutumiselle erityisen haastavat olosuhteet.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tarkastelen työssäni, miten monikulttuuriset aikuiset kuvailevat identiteettiään ja kokemuksiaan sekä kulttuuriseen kuuluvuuteen liittyviä ristiriitoja ja millaisena toiseuden kokemus näyttäytyy tämän perusteella monikulttuuristen suomalaisten arjessa. Työkaluna analyysilleni oli omakohtaisten kokemuksellisten tekstien diskurssintutkimus. Erottelmani diskurssit toiseuden kokemuksesta ovat havaintoja siitä, millaiset puhutavat toistuvat aineistossa. Vastatakseni alkuperäiseen tutkimuskysymykseeni erotellut diskurssit on kuitenkin nähtävä suuremman kokonaisuuden osina ja laajempaa sosiaalista todellisuutta ja suomalaista monikulttuurisuutta havainnollistavina palasina.

Tässä tutkielmassa jaottelen kolme monikulttuurisen toiseuden diskurssin osaa. Aktiivisen toiseuttamisen, kaksisuuntaisen toiseuden ja muuttuvan monikulttuurisuuden diskurssit luovat kirjoituksissa kokonaiskuvaa koetusta toiseudesta. Jaoteltujen diskurssien perusteella monikulttuuriset aikuiset näkevät toiseuden värittävän heidän arkeaan ja tuovan erityistä haastetta monikulttuurisen identiteetin muodostumiselle. Erilaiset vuorovaikutustilanteet, joita kirjoituksissa kuvataan, peilaavat toiseuden kokemusta vahvistavia asenteita, ennakkoluuloja ja odotuksia. Nämä puolestaan kertovat yhteiskunnassa valloillaan olevista normeista ja siitä, kuinka normeja luodaan uudelleen arkisissa tilanteissa.

Toiseuttamisen käytännöt näyttäytyvät aineistossa ulkopuolelta ja yhteiskunnalliselta tasolta tulevana vallankäyttönä, jota arkiset kohtaamiset peilaavat. Aiemmissä arkisen toiseuden tutkimuksissa on julkaistu samankaltaisia tuloksia siitä, miten toiseuttavat käytännöt muotoutuvat vuorovaikutuksessa (Radford 2016; Beaman 2017). Toiseuttavat osapuolet, kuten tuntemattomat suomalaiset, kohdistavat aineistotekstien kirjoittajiin oletuksia, jotka rakentavat eroja ja vahvistavat toiseuden asetelmaa. Se, millaista kohtelua toiseuttamiseen sisältyy, riippuu tekstien mukaan niistä odotuksista, joita ”toiseen” kohdistetaan. Odotukset näyttäytyvät käytännössä monikulttuuristen kirjoittajien taustan, kielitaidon tai ulkonäön kommentointina stereotyyppisten ennakkokäsitysten tai virheellisten

oletusten perusteella. Aineistoni tapauksessa kirjoittajat kertovat positiostaan monikulttuurisina "toisina" suhteessa yksikulttuurisuuteen ja suomalaisuuteen. Positiot eivät ole kuitenkaan näin yksiselitteisiä, vaan sisältävät puhetta ulkopuolelta tulevista ehdoista sekä tunteisiin perustuvasta kuuluvuudesta ja kuulumattomuudesta.

Vaikka toiseutetun monikulttuurisen positio esitetään teksteissä hankalana, se sisältää myös aktiivisen toimijuuden puolen. Toiseutetun asemaan pystytään vaikuttamaan omalla strategisella toiminnalla. Toimijuutta otetaan esimerkiksi kontrolloimalla omaa representaatiota häivyttämällä tai korostamalla yhtä oman identiteetin kulttuureista. Giovanni Semi, Enzo Colombo, Ilenya Camozzi ja Annalisa Frisina (2009, 75–78) ovat esittäneet monikulttuurisuuden resurssina, jota heidän tutkimuksessaan monikulttuuriset nuoret oppivat käyttämään hyödykseen tilannekohtaisesti. Samankaltaista monikulttuurisuuden hyödyntämistä on jossain määrin havaittavissa myös käyttämässäni aineistossa. Monikulttuurinen identiteetti ja toiseus eivät esiinny kirjoittajille minuutta määrittävinä tekijöinä, vaan kirjoittajat pyrkivät ja pystyvät kyseenalaistamaan identifikaatiota, stereotypioita ja marginalisaatiota omista positioistaan käsin.

Kaksisuuntainen kotoutuminen on Suomen kotouttamispoliittinen tavoite, jonka mukaan maahanmuuttajien kotoutuminen on sekä maahanmuuttajien sopeutumista uuteen ympäristöön että ympäristön muovautumista maahanmuuttajiin (Vuori 2015, 401). Vaikka tässä tutkielmassa ei käsitellä kotoutumista, tulosten valossa näyttäisi siltä, ettei kaksisuuntaisen kotoutumisen tavoitetta olla vielä saavutettu.

Suomalainen yhteiskunta ja sen toimijat esiintyvät kirjoituksissa joustamattomina ja normeja toisintavina, ja monikulttuuriset aikuiset ovat yksipuolisesti muovautuvana osapuolena. "Yksisuuntainen" ulkopuolelta tuleva monikulttuurisen toisen määrittely vaikuttaa Suomen monikulttuurisuusympäristöön sitä polarisoivasti ja vie poliittista diskurssia kulttuureja erottelevaan suuntaan.

Kulttuurisen välitilan kokemus ja monisuuntainen kuulumattomuus esiintyvät monien tekstien pohjavireenä. Kuuluvuuden tilannekohtaisiin kokemuksiin

vaikuttavat ympäristötekijät, mutta sen lisäksi kuulumisen kokemukset ovat merkittävässä roolissa kulttuuri-identiteetin muodostumisessa. Kirjoittajat arvioivat identiteettiään hankalaksi sekä itselleen että ulkopuolisille toimijoille.

Monikulttuurisen identiteetin erityinen hankaluus on tullut esille myös aiemmissa tutkimuksissa (Semi ym. 2009, Riitaoja 2013). Väitöskirjassaan Anna-Leena Riitaoja (2013, 246) toteaa poikkeavuuden leiman löytyvän usein hierarkkisten erontekojen taustalta. Useimmissa monikulttuuristen aikuisten kirjoituksissa poikkeavuudeksi koetaan sekä monikulttuurisuus suhteessa yksikulttuurisuuteen että ei-suomalainen kulttuuri-identiteetti suhteessa suomalaisuuteen.

Eri kulttuurien väliin jääminen näyttäytyy kirjoittajille ristiriitaisena, sillä ”aina vain osittainen” kulttuuri-identiteetti jää yleensä toiseksi yksikulttuuriselle ”kokonaiselle” identiteetille, vaikka teoriassa monikulttuurisuutta pidettäisiin rikkautena. Ristiriidat vaikuttavat kirjoittajien mukaan siihen, miten kulttuureja pystytään yhdistämään. Osa kirjoittajista kertoo ristiriitojen herättämistä vahvoista negatiivisista tunteista ja identiteettiin liittyvistä kriiseistä. Kuuluvuus ja kulttuuri-identiteetti nähdään kuitenkin muuttuvina ja vaihtelevina yhteydessä elämäntilanteeseen tai ulkopuolisiin tilannetekijöihin. Tämä ei ole tutkimustuloksena yllättävä, sillä identiteetin sosiaalista rakentumista pidetään enemmän muuttuvana tai häilyvänä kuin pysyvänä tai lineaarisena (Hall 1990; Semi ym. 2009).

Tutkimustulokseni kiinnittyvät suomalaiseen monikulttuurisuuden ja toiseuden tutkimukseen. Kokonaisuudessaan tutkielmassani on käsitelty monikulttuurisen toiseuden diskursseja näkökulmasta, joka yhdistyy aiemman tutkimuksen jatkumoon (Raittila 2004, Huttunen ym. 2005; Riitaoja 2013), mutta esittää havaintoja myös siitä, mitä on nykyaikainen monikulttuurisuus Suomessa. Tutkielman fokus on monikulttuurisen toiseuden arkisissa kokemuksissa. Tutkielmassa ei keskitytä vain yhteen kulttuuritaustaan, vaan aineisto koostuu teksteistä, joita olivat eritaustaiset monikulttuuriset nuoret aikuiset ovat kirjoittaneet. Monikulttuurista toiseutta olisi myös hyödyllistä tutkia eri lähtökohdista kuin niistä, joita käytin tässä tutkielmassa. Tulevaisuudessa olisi mielekästä tutkia tarkemmin esimerkiksi tässäkin tutkielmassa esiintyneitä kulttuuri-identiteetin vaihteita tai Suomen sisäisiä alueellisia eroja.

Suomalainen monikulttuurisuus on moninaista, mutta tämän tutkielman perusteella monikulttuuriseen identiteettiin liittyy yleisempiäkin piirteitä. Toiseus, jota monikulttuuriset kokevat, on ennen kaikkea ulkopuolisuutta ja kuulumattomuutta suomalaisuuden ja yksikulttuurisuuden normeihin. Normeihin verrattuna monikulttuurisuus on hankalaa, ja "toisena" on vaikeaa, ellei mahdotonta, saavuttaa "ensimmäisen" asemaa ja kyseenalaistamatonta hyväksyntää. Monikulttuurisen toisen positio on täynnä ristiriitoja ja jopa paradokseja. Vaikka Suomessa monikulttuurisuus ei edusta tyypillistä kolonialistista toiseutta, toiseuttaminen elää arkisissa käytännöissä ja eronteoissa.

LÄHTEET

- Beaman, Jean (2017): Citizen Outsider: Children of North African Immigrants in France. Oakland: University of California Press. Saatavilla <https://directory.doabooks.org/handle/20.500.12854/32530>, luettu 19.1.2023
- Campt, Tina M. (2003): Other Germans: Black Germans and the Politics of Race, Gender, and Memory in the Third Reich. Ann Arbor: University of Michigan Press. Saatavilla <http://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=3414477>, luettu 27.2.2023
- Clarke, Kris (2004): Sisällä ja ulkona: Maahanmuuttajien yhteisötutkimus. Yhteiskuntapolitiikka / Stakes, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus 69:6, 630–641. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117066>, luettu 9.3.2023
- Englund, Harri (2011): Tieto, valta ja toiseus: Johdatus Afrikan tutkimuksen perusteisiin. Teoksessa Teppo, Annika (toim.): Afrikan aika : Näkökulmia Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki, 39–59.
- Gozdecka, Dorota A., Ercan, Selen A. & Kmak, Magdalena (2014): From multiculturalism to post-multiculturalism: Trends and paradoxes. Journal of Sociology 50:1, 51–64. Saatavilla <https://doi.org/10.1177/1440783314522191>, luettu 5.3.2023
- Horsti, Karina (2005): Vierauden rajat: monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa. Tampere: Tampereen yliopisto. Mediantutkimuksen väitöskirja. Saatavilla <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6423-0>, luettu 15.4.2023
- Hall, Stuart (1990): Cultural Identity and Diaspora. Teoksessa Rutherford, Jonathan (toim.): Identity: Community, Culture, Difference. Lawrence & Wishart, Lontoo, 222–237.

- Hall, Stuart (1996): Introduction: Who Needs 'Identity'?. Teoksessa Hall, Stuart & Paul du Gay (toim.): Questions of Cultural Identity. SAGE Publications, 1-17. Saatavilla <https://web-s-ebshost-com.ezproxy.jyu.fi/ehost/detail/detail?vid=0&sid=96020f9d-8f75-4040-b33b-f6244c1d6aa3%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=716879&db=e000xww>, luettu 18.4.2023
- Hall, Stuart (2019a): Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Olli Löytty (toim.): Mitä on tekeillä? : esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta. Vastapaino, Tampere, 107-152.
- Hall, Stuart (2019b): Kulttuurisen identiteetin kysymyksiä. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Olli Löytty (toim.): Mitä on tekeillä? : esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta. Vastapaino, Tampere, 49-105.
- Hall, Stuart (2019c): Monikulttuurisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Olli Löytty (toim.): Mitä on tekeillä? : esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta. Vastapaino, Tampere, 155-205.
- Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna (2005): Suomalainen monikulttuurisuus: Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. Teoksessa Huttunen, Laura, Olli Löytty & Anna Rastas: Suomalainen vieraskirja. Vastapaino, Tampere, 16-40. Saatavilla <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-275-6/suomalainen-vieraskirja>, luettu 3.3.2023
- Jouhki, Jukka (2006): Imagining the other: Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Etnologian väitöskirja. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2527-7>, luettu 11.4.2023
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2007): Suomiko toista maata? Teoksessa Kuortti, Joel, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): Kolonialismin jäljet : keskustat, periferiat ja Suomi. Gaudeamus, Helsinki, 105-118.

- Löytty, Olli (2005): Toiseus : kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa Huttunen, Laura, Olli Löytty & Anna Rastas: Suomalainen vieraskirja. Vastapaino, Tampere, 161–189. Saatavilla <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-275-6/suomalainen-vieraskirja>, luettu 3.3.2023
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2019): Uusi kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino. Saatavilla <https://www.ellibslibrary.com/book/9789517688253/uusi-kurssi-kohti-diskurssia>, luettu 23.1.2023
- Pyrhönen, Niko (2015): The true colors of Finnish welfare nationalism : Consolidation of neo-populist advocacy as a resonant collective identity through mobilization of exclusionary narratives of blue-and-white solidarity. Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan. Sosiaalitieteiden väitöskirja. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/156577>, luettu 10.5.2023
- Radford, David (2016): 'Everyday otherness' – intercultural refugee encounters and everyday multiculturalism in a South Australian rural town. Journal of Ethnic and Migration Studies 42:13, 2128–2145. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1179107>, luettu 4.2.2023
- Raittila, Pentti (2004): Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina: Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä. Tampere: Tampereen yliopisto. Tiedotusopin väitöskirja. Saatavilla <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67401>, luettu 10.3.2023
- Riitaoja, Anna-Leena (2013): Toiseuksien rakentuminen koulussa: Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden väitöskirja. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/39471>, luettu 11.3.2023
- Said, Edward W. (1978): Orientalism. New York: Pantheon Books.

- Saukkonen, Pasi (2012): Monikulttuurisuus ja multikulturalismi. *Alue ja Ympäristö* 41:1, 118–123. Saatavilla <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64722>, luettu 14.2.2023
- Saukkonen, Pasi & Pyykkönen, Miikka (2015): Vähemmistöt, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka. Teoksessa Heiskanen, Ilkka, Anita Kangas & Ritva Mitchell (toim.): *Taiteen ja kulttuurin kentät : perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. Tietosanoma, Helsinki, 375–402.
- Vuori, Jaana (2015): Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:4, 395–404. Saatavilla <http://www.julkari.fi/handle/10024/129563>, luettu 11.4.2023
- Wetherell, Margaret & Edley, Nigel (1999): Negotiating Hegemonic Masculinity: Imaginary Positions and Psycho-Discursive Practices. *Feminism & Psychology* 9:3, 335–356. Saatavilla <https://doi.org/10.1177/0959353599009003012>, luettu 15.4.2023
- Winter, Elke (2015): Rethinking Multiculturalism After its “Retreat”: Lessons From Canada. *American Behavioral Scientist* 59:6, 637–657. Saatavilla <https://doi.org/10.1177/0002764214566495>, luettu 4.2.2023
- Wise, Amanda & Velayutham, Selvaraj (2009): Introduction: Multiculturalism and Everyday Life. Teoksessa Velayutham, Selvaraj & Amanda Wise (toim.): *Everyday Multiculturalism*. Palgrave Macmillan UK, Lontoo, 1-17. Saatavilla <https://doi.org/10.1057/9780230244474>, luettu 19.1.2023
- Wong, Lloyd (2008): Multiculturalism and Ethnic Pluralism in Sociology: An Analysis of the Fragmentation Position Discourse. *Canadian Ethnic Studies* 40:1, 11–32. Saatavilla <https://doi.org/10.1353/ces.0.0066>, luettu 4.2.2023